

Dr hab. Wojciech Piasek, prof. UMK
Wydział Nauk Historycznych UMK
Instytut Historii i Archiwistyki UMK

Toruń, 16.07.2024 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr. Adama Dohnala

**Badzaryna Szirendewa: Historia rewolucji mongolskiej, Poznań 2022,
ss. 197**

Praca i przeprowadzone przez mgr Adama Dohnala badania wpisują się w ważny problem obecności różnych form porządkowania i reprezentowania przeszłości w życiu ludów i państw Azji Środkowej oraz Wschodniej. Jedną z takich form jest historia akademicka. Odgrywała ona istotną rolę w czasach ich podporządkowania ZSSR. Ustanawiała je jako podmioty historii eurocentrycznego świata w ramach historiografii marksistowskiej. W postsocjalistycznej rzeczywistości zmieniły się formy odniesień do przeszłości, ale nadal odniesienia do niej, jak i historiografia akademicka, odgrywają istotne znaczenie. Zbigniew Szmyt określił współczesną sytuację w państwach tego regionu jako „głośną historyczność”. Składa się na nią m.in. historiografia akademicka. Jest ona często łączona z tubylczymi technikami porządkowania i reprezentacji przeszłości, które bazują na konkretnych wydarzeniach przedstawianych w akademickich narracjach o przeszłości. Pomimo rozkwitu oddolnych i pozatekstowych praktyk użytkowania przeszłości historia akademicka nadal odgrywa ważną rolę. Dotyczy to przede wszystkim porządkowania i reprezentowania przeszłości na poziomie państwa.

Doktorant jako cel swojej pracy wskazuje „przypomnienie postaci Szirendewa i rekonstrukcję analizy historii Mongolii oraz przedstawienie interpretacji historii mongolskiej dokonanej przez tego badacza w ramach idei rewolucji opartej na myśli

marksistowsko-leninowskiej” [s. 9]. Zdaniem mgr Dohnała idea rewolucji jest kluczem do zrozumienia interpretacji historii przez Szirendewa. Trudno się z tym nie zgodzić chociażby z tego powodu, że historyk opiera interpretację przeszłości Mongolii na marksizmie-leninizmie, w którym rewolucja zajmuje centralne miejsce. Drugorzędne znaczenie ma wskazane przez Doktoranta uzasadnienie celu pracy faktem, że rewolucyjny przeskok z feudalizmu do komunizmu pomimo kosztów społecznych przez Szirendewa jest postrzegany pozytywnie.

Mgr Dohnal pisze również: „W niniejszej pracy główny nacisk kładę nie na opisanie pewnych faktów historycznych, ale przedstawienie i analizę narracji historycznej stworzonej przez Szirendewa w celu poradzenia sobie z głębokimi różnicami między wyznawaną przez niego wizją kształtowania się mechanizmów społecznych a istniejącą rzeczywistością” i dalej: „Aby pokazać źródła tego fenomenu, dokonuje pewnej mocno skróconej rekonstrukcji historii Mongolii oraz biografii” [s. 11]. Jaki status ma ta deklaracja Doktoranta? Czy jest to doprecyzowanie celu badań, czy też pojawia się nie wprost wyrażony dodatkowy cel pracy. Nie mam zamiaru spekulować i zastanawiać się, co miał Doktorant ostatecznie na myśli, ponieważ cel pracy powinien być sformułowany jasno i precyzyjnie. W tym miejscu jedynie zauważę, że struktura pracy oraz jej lektura wskazywałaby, że jest to dodatkowy cel pracy.

Mgr Dohnal podzielił dysertację na *Wstęp*, pięć rozdziałów: rozdział pierwszy *Kontekst historyczny*, rozdział drugi *Biografia Badzaryna Szirendewa*, rozdział trzeci *Mongolia - droga do nowoczesności*, rozdział czwarty *Sprawa Mongolii Wewnętrznej*, rozdział piąty *Podsumowanie oraz Zakończenie*. Poszczególne rozdziały podzielił na podrozdziały. W rozdziale pierwszym wydzielił trzy podrozdziały i w jednym z nich wyodrębnił jeden podrozdział. W rozdziale drugim wyodrębnił aż dziesięć podrozdziałów. W rozdziale trzecim wyodrębnił dziewięć podrozdziałów i w jednym z nich pięć podrozdziałów. Rozdział piąty podzielił na pięć podrozdziałów.

We *Wstępie* poza przedstawieniem celu pracy, omówieniem źródeł, stanu badań Doktorant prezentuje metodologię i ramy teoretyczne pracy. Podkreśla metahistoryczny charakter swojej analizy. Wskazuje, że jego analiza narracji historycznej Szirendewa nie ma zamiaru być weryfikacją zawartych w niej ustaleń. Powołuje się przy tym na ustalenia Jerzego Topolskiego i Wojciecha Wrzoska. Są to bardzo powierzchowne nawiązania, w zasadzie mające jedynie uzasadnić to, że Doktorant nie weryfikuje ustaleń zawartych w narracji mongolskiego historyka, ponieważ w polu jego zainteresowań nie znajdują się dzieje jako takie, ale właśnie narracja o nich. Szkoda, że mgr Dohnal nie wgłębił się w

ujęcie samej narracji historycznej przez Topolskiego. W ten sposób uzyskałby wskazówki, jaki kształt mogłaby przyjąć jego praca. W jaki sposób można by uporządkować drogę, która wiedzie do realizacji wyznaczonego przez niego celu/celów pracy. We wstępie do cytowanej przez Doktoranta książki Topolskiego *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej* już w pierwszym akapicie pisze on, że narracja historyczna może być rozpatrywana przynajmniej w trzech kontekstach. Jeden z nich to rozpatrywanie jej jako rezultatu pracy historyka przekazywanego czytelnikowi. Wówczas „badacz tego rezultatu [...] powinien możliwie wielokierunkowo (genetycznie, przyczynowo, strukturalnie, metaforycznie itd.)” go wyjaśnić [s. 5].

Mgr Dohnal bardzo pobieżnie odwołuje się także do kategorii metafory historiograficznej Wrzoska, w jednym zdaniu wskazując na metafory jako składniki narracji historycznej. Przy tym tak ogólnym stwierdzeniu nie wiadomo, czy Doktorant zdaje sobie sprawę, jaki charakter u Wrzoska ma kategoria metafory historiograficznej i jaką rolę pełni w jego koncepcji epistemologii historii. Wstawiony przez Doktoranta przypis do tego zdania odsyła do fragmentu niezwiązanego z rozważaniami Wrzoska na temat metafory historiograficznej, tylko fragmentu jego analizy jednej z prac Fernanda Braudela. Brakuje tu chociażby wskazania na epistemologiczny charakter metafory historiograficznej u Wrzoska. Dzięki temu przykładowo jasne uzasadnienie znalazłoby posługiwanie się przez mgr Dohnala w samej pracy nie tyle pojęciem metafory rewolucji, ile idei rewolucji. W epistemologii historii metafory nie są retorycznym aspektem narracji historycznej, ale kategorią epistemologiczną i można je rozumieć jako fundamentalne idee, kategorie organizujące sposób myślenia o świecie i człowieku.

Doktorant nie wskazuje wprost, jaki charakter ma jego praca, do jakiego obszaru refleksji nad myślą naukową ją przyporządkować. Uważam, że można ją zaliczyć do studiów z zakresu historii historiografii, która w ramach swoich badań tworzy monografie historyków, podejmujące m.in. kwestię kreowanych przez nich obrazów dziejów narodowych. Dzięki wnikliwej lekturze Topolskiego i Wrzoska czy też zapoznaniu się z monografiami o historykach historyków historiografii mgr Dohnal mógłby wykorzystać w swojej pracy wypracowane przez nich ramy teoretyczne. Mógłby także skorzystać z artykułów Topolskiego i Wrzoska, w których wypowiadają się na temat kształtu badań z zakresu historii historiografii. Dałoby mu to jasne, precyzyjne ramy metodologiczne i teoretyczne dla analiz historiografii Szirendewa. Nie musiałby błądzić w ich poszukiwaniu.

W rozdziale pierwszym pt. *Kontekst historyczny* mgr Dohnal przedstawił dzieje Mongolii. Rozdział ten traktuje, nie jako szczegółowe przedstawienie, ale wskazanie ich specyfiki w stosunku do historii państw europejskich. Stanowi on, zgodnie z zamierzeniem Doktoranta, przede wszystkim dobre wprowadzenie czytelnika do szczegółowej analizy prac Szirendewa. Ma on określić kontekst dla późniejszej gruntownej analizy narracji historycznej Szirendewa. W rozdziale tym pojawiają się już pierwsze jej elementy. Doktorant, prezentując historię Mongolii, wskazuje, jakie jej fragmenty w sposób szczególny znajdują się w sferze jego historycznych zainteresowań.

W rozdziale drugim pt. *Biografia Badzaryna Szirendewa* mgr Dohnal przedstawia biografię mongolskiego historyka od czasów jego dzieciństwa do 1991 r. Omawia w nim jego edukację, karierę naukową oraz działalność polityczną. Czytelnik może odczuwać niedosyt po lekturze tego rozdziału. Wiadomo, że nie było celem Doktoranta przedstawienie wyczerpującej biografii historyka, jednak, koncentrując się w pracy na twórczości naukowej, należało pogłębić i uszczegółowić biografię Szirendewa w tym zakresie. Oczekiwałbym chociażby szczegółowego omówienia funkcjonowania historyka w strukturach naukowych Mongolii. Tym bardziej, że mgr Dohnal podkreśla, jak głębokie piętno odcisnął on na mongolskiej nauce, nie tylko w okresie komunizmu, ale także później. Ważna byłaby także prezentacja badań z odniesieniem do głównych prac, jak i recepcji jego dzieł i koncepcji w rodzimym środowisku historyków. Dzięki pogłębieniu biografii Szirendewa swoje uzasadnienie mogłyby znaleźć istotne stwierdzenia Doktoranta mówiące o podejmowaniu przez niego w swoich pracach „gry z sowiecką narracją” [s. 187], czy też instrumentalnego wykorzystania marksizmu-leninizmu, by udowodnić, że Mongołowie nie są „upośledzonym historycznie czy też sztucznym tworem rozgrywek imperium” [s. 181].

Mgr Dohnal, w zakresie przedstawienia biografii naukowej Szirendewa wykonał jedynie minimum pracy, jaką należało wykonać. Obszerniejsza jej prezentacja jest moim zdaniem niezbędna w sytuacji analizy wizji dziejów Mongolii obecnej w historycznych monografiach i artykułach Szirendewa. Powinna objąć, nie tylko lata do upadku ZSRR, ale i później - do śmierci historyka w 2001 r., tym bardziej, że w pracy znajdują się uwagi dotyczące losów jego ujęcia historii Mongolii w nowych postsowieckich realiach.

Rozdział trzeci pt. *Mongolia - droga do nowoczesności* oraz czwarty pt. *Sprawa Mongolii Wewnętrznej* przedstawiają zapowiedzianą we wstępie analizę narracji historycznej Szirendewa w ramach idei rewolucji. Tak niewątpliwie jest. Szkoda jednak, że mgr Dohnal swojej analizy w tych rozdziałach nie zbudował w taki sposób, by toczyła

się wokół użycia tej idei przez Szirendewa. Omawianie kolejnych wydarzeń z dziejów Mongolii w ujęciu chronologicznym powoduje, że znaczenie, jakie przypisuje jej Doktorant w budowaniu dziejów Mongolii przez Szirendewa, jest widoczne, ale nie na tyle, na ile według mnie powinno. Podkreślam, nie jest tak, że kwestia ta przez to ma jedynie deklaracyjny charakter w pracy Doktoranta. Należy jednak żałować, że mgr Dohnal nie prowadzi swojej analizy tak, żeby czytelnik wyraźnie widział, że idea rewolucji jest głównym punktem odniesienia w tworzeniu narracji o przeszłości Mongolii przez Szirendewa, że opisywane przez niego wydarzenia i zjawiska do niej prowadzą albo się z niej wywodzą.

W rozdział piątym pt. *Podsumowanie* mgr Dohnal przedstawia wykorzystanie przez Szirendewa marksizmu-leninizmu do budowania narracji o przeszłości Mongolii. Jedną stronę poświęca w nim kwestii miejsca i znaczenia rewolucji. Biorąc pod uwagę zapowiadany cel pracy, można było się spodziewać, że idei rewolucji będzie poświęcony cały rozdział zatytułowany *Podsumowanie*. Wspominałem już, zajmując się kwestią celu pracy, że Doktorant wyznaczył prawdopodobnie dwa jej cele. W rozdziale tym mgr Dohnal przedstawia zastosowanie przez Szirendewa marksistowsko-leninowskiej filozofii dziejów do historii Mongolii, koncentrując się na głównych jej wyznacznikach. Niedość pozostawia naszkicowana w nim charakterystyka marksizmu-leninizmu. Jest pobieżna i chaotyczna. Stosowanie, jak wydaje się, zamiennie pojęć marksizmu i marksizmu-leninizmu stałoby się jaśniejsze, gdyby Doktorant określił swoje stanowisko dotyczące źródeł tego ostatniego.

Po rozdziale *Podsumowanie* następuje *Zakończenie*, które zbiera ustalenia mgr Dohnala dotyczące pierwszego celu pracy, czyli miejsca idei rewolucji w narracji historycznej mongolskiego historyka oraz jej rozumienia przez Szirendewa w ramach marksizmu-leninizmu. Są tu interesujące stwierdzenia Doktoranta, dla których jednak w pracy nie znajdują wprost wyrażonych uzasadnień. Ciekawie brzmią uwagi, które dotyczą jakoby instrumentalnego w ostateczności wykorzystywania przez Szirendewa marksizmu-leninizmu, który miał jedynie pozwolić pokazać światu, że Mongołowie mogą stworzyć nowoczesne państwo funkcjonujące na arenie międzynarodowej oraz wyjaśnić związek Mongolii z ZSRR, pokazując, że jest ona „absolutnie normalnym” [s.185] przypadkiem rozwoju światowego systemu społeczno-ekonomicznego.

Strukturę pracy oceniam jako niedoskonałą. Po pierwsze, trudno znaleźć logiczne uzasadnienie dla wydzielenia w niektórych rozdziałach wstępów (rozdziały: 1, 4 i 5), a dla niektórych już nie (rozdziały: 2 i 3). Ponadto wstępy te nie zawierają jakichś ważnych

wprowadzających informacji do zawartych w rozdziałach analiz. Informacje zawarte we wstępie do rozdziału pierwszego mają przynajmniej częściowo charakter wniosków, przedstawiając Szirendewa jako znaczącą postać dla kształtowania historycznej narracji dotyczącej Mongolii. Informacje składające się na wstęp do rozdziału czwartego mogłyby być częścią zawartej w nim narracji dotyczącej ujęcia historii Mongolii Wewnętrznej. Dotyczą one po prostu wcześniejszych lat sytuacji Mongolii Wewnętrznej niż te opisane w tym rozdziale. W rozdziale piątym z racji jego charakteru podsumowującego, trudno jest zrozumieć, jaką funkcję pełni zawarty w nim wstęp.

Jeśli powyższe uwagi można uznać za wskazanie usterek w konstrukcji pracy, to wyodrębnienie w pracy rozdziału *Podsumowanie* oraz *Zakończenia* jest znaczącą wadą. Wprowadza chaos do struktury pracy odzwierciedlającej charakter struktury myślowej, w której mgr Dohnal zamyka rozważany w dysertacji problem. Podsumowanie może być elementem zakończenia, ale wyodrębnienie podsumowania jako oddzielnego rozdziału i jednocześnie dodanie zakończenia jest niezrozumiałe. Nie jestem w stanie znaleźć dla tego sensownego uzasadnienia. Przypuszczam, że to wynik wspomnianego już niedoskonałego wyznaczenia celu pracy. W *Podsumowaniu* znajdują się bowiem kwestie związane z tym, w jaki sposób Szirendew dokonał adaptacji systemu marksistowsko-leninowskiego do realiów systemu społecznego Mongolii, pisząc jej historię jako nowoczesnego państwa. W *Zakończeniu*, o którym Doktorant nie wspomina, omawiając strukturę swojej pracy w rozdziale *Wstęp*, zatrzymując się na *Podsumowaniu*, przedstawia wnioski dotyczące problemu obecności i funkcji idei rewolucji w narracji historycznej Szirendewa.

Praca oparta jest na wyczerpującej bazie źródłowej. Mgr Dohnal skorzystał ze zbiorczego wydania prac Szirendewa w Mongolii oraz jego prac wydanych w językach, angielskim, niemieckim i polskim. Korzystał również z materiałów archiwalnych. Doktorant pisze o wykorzystaniu w pracy źródeł pisanych [s. 11]. Ze wstępu do pracy wiemy, że były to prace badawcze oraz osobiste zapiski Szirendewa. Informacje o nich jednak nie zostały zamieszczone w Bibliografii dołączonej do pracy. Brak również bibliograficznych odnośników do nich. Mgr Dohnal podaje również informację o wykorzystaniu w pracy przekazów ustnych [s. 11]. Niestety nie znajdujemy w bibliografii i przypisach bibliograficznych śladu wykorzystywanych w pracy rozmów ze współpracownikami Szirendewa. O zbiorach archiwalnych pisze, że są unikatowe, a o rozmowach, że miały duże znaczenie w uzupełnieniu materiałów archiwalnych. Szkoda

zatem, że czytelnik nie ma wglądu, w których miejscach przeprowadzonych analiz materiał ten został wykorzystany oraz dokładnie, jakie to były materiały.

Lista literatury wykorzystanej w pracy przez mgr Dohnalą jest zadawalająca. Biorąc pod uwagę wagę kwestie związane z interpretacją marksizmu w dziejach, zabrakło mi na niej klasycznej pracy Leszka Kołakowskiego *Główne nurty marksizmu. Powstanie, rozwój, rozkład*, jak również książki Rafała Stobieckiego *Bolszewizm a historia. próba rekonstrukcji bolszewickiej filozofii dziejów*. Ta ostatnia wykorzystuje pojęcie metafory historycznej w rozumieniu Wojciecha Wrzoska, tym bardziej powinna być wykorzystana przez Doktoranta. Jeden z jej rozdziałów zatytułowany jest *Metafora rewolucji w bolszewickiej filozofii dziejów*. Z prac, które ukazały się w ostatnim czasie nie uwzględniona została książką Zbigniewa Szmyta *Zbyt głośna historyczność. Użytkowanie przeszłości w Azji Wewnętrznej*.

Aparat naukowy w zakresie przypisów został przez mgr Dohnalą sporządzony poprawnie i bez nadmiernej ich rozbudowy. Znajdują się w nich jedynie, ważne z punktu widzenia analizy w tekście głównym, wyjaśnienia. Praca zawiera ciekawy materiał fotograficzny, który ma charakteru ilustracyjnego i nie jest powiązany z prowadzoną analizą, jedynie uatrakcyjnia pracę. Nie jest dla mnie zrozumiałe, dlaczego skany fotografii Doktorant podpisuje jako „rysunki”. Wady dotyczące bibliografii w zakresie wykazu źródeł omówiłem powyżej.

Przygotowanie pracy pod względem językowym oraz technicznym pozostawia wiele do życzenia. W pracy znajdują się liczne literówki. Komputeropis powinien być wykonany z większą starannością. W spisie treści w jednym z rozdziałów zapisano podrozdziały czcionką pogrubioną. W tekście, w niektórych miejscach, nie wiadomo z jakiego powodu, mamy powiększone odstępy między wierszami sprawiające wrażenie podziału rozdziału na mniejsze części. W mało czytelny sposób zapisany został tytuł pracy. Nie rozumiem funkcji wykorzystanego w nim dwukropka. Znajdująca się po nim dalsza część tytułu nie jest jego rozwinięciem, uzupełnieniem, wyjaśnieniem.

Podsumowując ocenę dysertacji, uważam, że pomimo wskazanych usterek i wad spełnia ona warunki stawiane rozprawom doktorskim określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Jest ona oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Wprawdzie mgr Dohnal nie wykorzystał w pełni możliwości, jakie tkwią w przyjętych przez niego ramach teoretycznych, to jednak nie poprzestał na prostym opisie dorobku historiograficznego Szirendewa. Praca w stopniu zadawalającym prezentuje ogólną

wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie historia oraz w takim także stopniu wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Mgr Dohnal postawił oryginalną naukową tezę, dla której przedstawił naukowe uzasadnienie. Nie odbyło się to jednak bez problemów przedstawionych w recenzji.

Stwierdzam, iż rozprawa doktorska odpowiada wymaganiom stawianym pracom doktorskim określonym w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003 r. Nr 65, poz. 595 ze zmianami) i wnioskuję o dopuszczenie mgr. Adama Dohnala do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wojciech Piaszk